

De Heraut

door de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het nadrukken van den inhoud van dit blad is verboden overeenkomstig de Wet op het Auteursrecht.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden. Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonneementen en Advertenties aan de ADMINISTRATIE. Bureau: N.Z. Voorburgwal 58-60, te Amsterdam. Insendingen, die later dan Dinsdagmiddag 12 uur worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Zondag 26 December 1920. N°. 2240.

Abonnementsprijs: franco aan huis, per drie maanden / 1.50 bij vooruitbetaling voor het Buitenland en Ned.-Indië per jaar / 7.20 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers / —.15. Advertentieprijs: van 1 tot 5 regels / 1.25, met inbegrip van bewijsnummer, voor elke regel meer / —.25. Aanvragen en vermelding van liefdegaven / —.12 per regel.

Hij hield zich vast.

[OUDEJAAR.]

Want hij hield zich vast als ziende den Onzienlijke.
Hebr. XI: 27b.

Het vaststellen van het middernachtelijk uur op 31 Dec. als overgang van Oude in Nieuwjaar, dateert eerst uit den tijd van het Concilie van Trente (1545-63). Toen toch is de Juliaanse Kalender vervangen door dien welke naar Paus Gregorius heet. Deze vervanging, metterdaad een verbetering, is eerst in de 18e eeuw ook door de Protestanten overgenomen. In Rusland daarentegen bleef men zich houden aan den oude stijl. Van verbetering mag men bij den nieuwen stijl ook daarom spreken, wijl het burgerlijk jaar er naar in overeenstemming door werd gebracht met het zonnejaar of den omloop onzer aarde om de zon.

Op zichzelf biedt die overgang, dit tusschen verleden en toekomst liggend nu, ons geen christelijke gedachte. Daarbij komt nog het zoo heel betrekkelijke van wat men »jaren« of het loopen van planeten om de zon noemt. Duurt toch op onze aarde een zonnejaar 365 dagen, 5 uren, 9 minuten en 10 seconden, op de planeet Mars duurt, om nu deze maar te noemen, een jaar 687 dagen. Vragen wij nu wa zoo'n jaartijd en dus wat »tijd« is, dan wordt de zaak nog betrekkelijker. Om trent »tijd« schreef de Kerkvader Augustinus: »Indien niemand het mij vraagt, weet ik het; indien ik het den vrager wil uitleggen, weet ik het niet.« Zooveel is dan ook wel zeker, dat »tijd« geen »ding« is. Noch een stroom waarop dingen drijven, noch een met »standen« aan dingen »knagende« ding. Wij kunnen er dan ook wel niet veel meer van zeggen, dan dat tijd niet aan of in de »dingen« is, maar in »ons«. Wat wij waarnemen bij de jaarlijksche beweging der aarde om de zon, is niet »tijd« maar zo de jaargetijden, de overgangen van winter in lente, van lente in zomer, van zomer in herfst en dat is als het waarnemen van een voortdurend ronddraaiend rad. Dee, door onze zon, als de voorname bron van licht en warmte, veroorzaakt veranderingen waargenomen door onze zinnen, belevens wij als »na-elkaar«, en ordenen of schikken die dan door tusschen toen en straks, verleden en toekomst met het »nu« een grens te trekken. Zoo heeft de tijd alleen betrekking op ons menschen, die in den tijd zijn en in wie de tijd is.

Maar, in dat is wat van ons menschen volstrekt onafhankelijk is, het rad blijft draaien, onze aarde wentelt zich in volhardende gedurigheid rondom haar zon. Zeg nu, dat deze standvastigheid, dit volhardend natuurgebeuren in verband staat met de »ilpistische beweging der planeten«, welke beweging door den, in 1630 gestorven, Johann Kepler is ontdekt.

Zeg ook, dat de oorzaak van die elliptische beweging gevonden is door den, in 1727 gestorven, Isaac Newton, toen hij ontdekte de »zwaartekracht« als heersende in heel het stoflijk heelal, en dus ook bij de beweging der hemellichamen.

Ik ben dan goed met u eens, dat door Kepler de beweging ook der aarde om haar zon nader is toegelicht en dat door Newton ook dat standvastig en volhardend natuurgebeuren de oorzaak is gevonden. En dankbaar aanvaard ik met u deze verklaring en verrijking van ons weten op dit gebied, door die twee.

Maar toch bevredigt deze oorzaak van dit natuurgebeuren ons Christenen nog niet. Als Newton zelf, dringen ook wij met ons denken door tot een nog diepere oorzaak, en dit ons denken vlucht dan eerst rust wanneer het in God de laatste of wilt zij de eerste oorzaak ook van dit natuurgebeuren heeft gevonden.

Dus onderwijst of leert onze God het ons ook door Zijn Woord en wel, om maar iets te noemen, in Psalm 148: 6, dat geldt ook voor de ons met eerbied vervullende wereld der sterren. »Hij heeft hun een orde gegeven, die geen van hen zal overtreden«. Wij, Gereformeerden gelooven dan ook, dat achter en in die aantrekkingskracht werkt »de almachtige en alomtegenwoordige kracht Gods«. De standvastigheid in de orde van den loop der aarde en der andere planeten om de zon, de standvastigheid van het aangehouden worden der planeten door de zon en van haar zoowel de zon als elkander aantrekken, deze standvastigheid wijst ons op »een kracht uit hooger kracht gesproken«.

Zoo vermag de Oudejaarsnacht met

zijn tusschen verleden en toekomst liggend nu, ons de gedachte bij te brengen aan wat wij Gereformeerden, op het voetspoor van Calvijn, verstaan onder »Gods gemeene Gratie«. Zijn aan alle menschen betoonde gunst, die zich ook hierin betoont, dat de doorwerking der zonde nog wordt gestuit. Dat ons zonnestelsel en daarin onze verzondigde aarde nog blijft bestaan en zoo bestaan, zolang als het God naar zijn Souverein bestel behaagt, doordat Hij ook deze Zijn schepping met Zijn hand onderhoudt en tegen verderf behoedt.

Dan, de gedachte aan het Geloof in Gods gemeene Gratie, waardoor Hij ook Zijn zon doet opgaan over boozen en goeden, is nog niet eenzijdig met die aan het Geloof in »Gods particuliere Genade« waardoor Hij in en om Christus de zondschuld Zijner verkorenen uitdelgt en hen van zondemet reinigt.

Toch vermag de Oudejaarsavond bij stil-herdenken wat in den straks afgesloten jaartijd onder al het daarin gebeuren deze houding is geweest, ook in ons, aan het Geloof dier particuliere Genade de gedachte te wekken. En dan strengt zich voor ons bewustzijn de gemeene Gratie en de particuliere Genade van onzen God door.

Dan, maar ook dan alleen, wordt de Oudejaarsavond een tijd van christelijk gedenken en dat gedenken zelf een dier »geestelijke oefeningen«, een »dier heilige oefeningen der godvruchtigheid«, waarvan de 5e onzer Dordtsche Leeregels spreekt.

En nu is het wel waar, dat dien avond te maken tot zulk een »godsdienstig besluit« des jaars, oudtijds toe ontent geen gebruik was en dat dit gebruik eerst opkwam sedert 1817. Maar dit is nog geen reden om het na te laten. In onze, door Separatie en Doleantie weer tot Reformatie gekonden Kerken is het dan ook gebleven, al wist men daar wel, dat dit gebruik toe ontent was ingevoerd door de zoo deformeerd werkende Synodale Organisatie van 1816.

Bedoelt de Oudejaarsavond-dienst in onze kerken, onder meer, bij den overgang van het oude in het nieuwe, een christelijke stemming in het gezinsleven te wekken, ook dit Heraut-artikel wil daartoe een bescheiden poging doen.

Hoe, onder alle gebeuren in ons aardeleven, naar Gods wil, onze houding behoort te zijn, met andere woorden, hoe ons denkend, voelend en willend ik zich daar onder heeft te houden, leert of onderwijst Hij ons in dat woord uit den Hebr. XI: 27b. »Want hij hield zich vast als ziende den Onzienlijke«. 'n Echt woord naar het mij voorkomt voor onze Oudejaars-herdenking, die immers samenstelt het gedenken aan de in God gegrondde vastheid van het gebeuren in de natuur, met het gedenken aan de evenzeer in God gegrondde vastheid van ons geestesleven, want liet er op, dat vlak achter het »Hij hield zich vast« staat: »als ziende den Onzienlijke«.

Wat in Hebr. XI: 27 aan het: »Want hij hield zich vast, als ziende den Onzienlijke« vooraf gaat, dat: »door het geloof heeft hij Egypte verlaten, niet vreesende den toorn des konings«, — heeft echter vaak aan de uitlegging van heel dit Schriftwoord moeilijkheden gegeven. Moelijkheden doordat men bij dit vs. 27 dacht aan Mozes', in vrees voor Farao's moordplannen, uit Egypte naar Midian vluchten, toen het doden van een Mozes' volksgevoel misdaandelende Egyptenaar bekend was geworden. Iets wat in Ex. II: 14 en 15 wordt verhaald. Zoo ontstond dan een tegenstrijdigheid tusschen het eenzijdig Egypte verlaten uit vrees voor den koning en anderzijds Egypte verlaten niet vreesende den toorn des konings. Deze tegenstrijdigheid heeft men dan door allerlei kunstige en gewrongen bevredigingspogingen trachten op te heffen.

'n Overbodig pogen, want er is geen enkele reden om Hebr. XI: 27 op Exodus II: 14 en 15 te betrekken. Ook vs. 28 waarin verhaald wordt, dat Mozes in Egypte het pascha aanrichtte, biedt daartoe, geen aanleiding. En toch meende men juist daarom ons vers op de vlucht naar Midian te moeten betrekken, inste van het te betrekken op Exodus V—XIV waar Mozes' uittocht uit Egypte aan het hoofd van Israël wordt verhaald. De redeneering lag dan voor de hand, dat wij de aanrichting van het pascha aan den uittocht vooraf was gegaan en de schrijver van den Hebr. XI: 27b. daarvan verhaalt in vs. 28, het verlaten van Egypte waarover hij het in vs. 27 heeft, dus niet op het tweede, maar op het eerste verlaten van Egypte door Mozes en alzoo

op zijn vlucht naar Midian, moest zien. Bij deze redeneering overzag men echter, dat de schrijver van dezen brief, na in hetzelfde hoofdstuk XI een typeerende beschrijving van het leven en sterven van Israël's Aartevaders gegeven te hebben in de verzen 8—16, daarop in vs. 17—22 nog enkele bijzonderheden uit hun levensgeschiedenis laat volgen. En daarmee vervalt dan het bezwaar om, ook al volgt in vs. 28 de vermelding van Mozes' aanrichting van het pascha, op de vermelding van zijn verlaten van Egypte in vs. 27, bij dit »verlaten« aan iets anders te denken dan aan zijn uittocht aan het hoofd van Israël.

Bezinnen wij ons nog wat nader op wat God ons in dit woord omtrent Mozes onderwijst.

»Door het geloof heeft hij Egypte verlaten, niet vreesende den toorn des konings, want hij hield zich vast als ziende den Onzienlijke«.

Mozes' toen verlaten van Egypte was een geloofstuk.

Hij betoonde daarin zijn geloof.

Hij en niet het volk, want slechts met moeite liet het verdrukte Israël tot dit verlaten zich bewegen. Er was dan ook veel wat bij de gedachte aan den uittocht een menscheziel haar evenwichtigheid, haar standvastigheid kon doen verliezen. Veel wat gebeurd was en nog te gebeuren stond. En onder dat alles wel als het schriklijkste, als het meest te vreesende, dat tot affect van toorn opgesteigerd onlustgevoel des konings, gewekt door den al dringender eisch van den uittocht.

Maar niet alzoo Mozes.

Hij toch vreesde dien toorn, die gramschap des Konings niet. Wel zal ook bij hem, voorzienig man als hij was, de gedachte aan de uit die gramschap opkomende handelingen als een voor Israël en hem lang niet onmogelijk schrikwekkend gebeuren zijn opgekomen, maar die gedachte vermocht niet zijn ziel naar evenwicht te doen verlaten. Zijn denkend, voelend en willend ik hield zich vast, hield uit, want en zie hier de reden, den grond dezer standvastigheid, hij, Mozes' hield zich vast als ziende den Onzienlijke«. Zeker, niemand heeft ooit God gezien, niemand onder de menschen heeft Hem met de oogen des lichaams aanschouwd, want God is geest, en het geestelijke, denk maar aan uw eigen ziel, is het onzienlijke. Maar Mozes was van het bestaan en de hulprijke nabijheid van zijn God zoo zeker overtuigd, dat het hem was alsof hij Hem, den Onzienlijke, voor zijn oogen zag. Wat is dit anders dan gelooven, dan werking van het geloof, dat de schrijver van den Hebr. XI: 27b. wel niet definieert, want begripsbepaling naar westerschen denktrant vindt ge nergens in de Schrift, maar dan toch omschrijft met: »Geloof is een vaste grond der dingen die men hoopt, een bewijs van zaken die men niet ziet«. Wat is dit van het bestaan en van de hulp van den Onzienlijke zoo zeker, op zoo vasten grond, voor zichzelf, zoo onweerlegbaar overtuigd zijn, dat het een mensch is, alsof hij zijn God voor zich en bij zich ziet. En wat is dit anders dan het »zien« waaraan ook Plato dacht, als hij een persoon uit een zijner Dialogen laat zeggen: »de oogen der ziel van de velen vermogen niet te volhouden wanneer zij blikken op het goddelijke«.

Maar Mozes, de geloofsheld, vermocht dit en in en na den uittocht heeft hij dat in de evenwichtigheid zijner ziel, onder vaak schrikwekkend en ontmoedigend gebeuren, als leider, wetgever en reformator van zijn volk getoond.

Als Mozes onder alle gebeuren van ons leven hier op aarde te verkeeren, zoo wil onze God het ook van ons.

Dit is de orde, die God ons, Zijn willende, Zijn naar zelfbepaling in ons zijbewegend handelende, Zijn zedelijke schepselen, heeft gegeven, zooals Hij ook een orde heeft gegeven aan zijn niet-zedelijke, maar naar natuurdoelmatigheid zich bewegende schepselen, de planeten. Doch, geen van deze overtreedt die hun gegeven orde. Wij noemen ze wel planeten, maar zij zijn het niet, want zij kunnen niet afdwalen.

Wij kunnen dat wel, en het voor ons denken zoo geweldig raadsel waarom God ons tot dit kunnen in staat heeft gesteld, vindt hierin zijn oplossing, dat Zijn wil is, dat wij Hem, vrij van dwang en natuurnoodwendigheid, gewillig zullen dienen.

Zooals Mozes het in de laatste jaren van zijn leven op aarde heeft gedaan. Zoolks wij in het straks weggevoeten levensjaar van ons leven, onder allerlei gebeuren, om het op zijn zachtst te zeggen, niet altijd hebben gedaan.

Er was in dit jaar veel bang gebeuren op maatschappelijk, staatkundig en ook op kerkelijk gebied. En wij hielden dan wel veel vast, krampachtig vast, van wat het onze was, maar hielden onder dit gebeuren onszelf niet vast. Wel was het om er ons hart bij vast te houden, ons hart waaruit zijn de uitgangen des levens. Ons hart, het diepst van ons innerlijk leven waaruit het denken, voelen en willen van ons eigen zelf, van ons ik opkomt, maar wij hielden ons in dit diepst van ons wezen niet vast, verloren dan onze standvastigheid, werden onevenwichtig, hielden ons hart niet vast.

Onder het verschrikkend gebeuren dat wij beleefden of ook maar voorzagen, overweldigde ons dan vaak maar al te zeer de zielontroering van de vrees, doordat wij, niet gelijk Mozes, »als ziende den Onzienlijke«, de vrees terugdrongen. Toen ging het ons als Asaf, toen erger dan Asaf, want diens voeten waren maar bijna uitgeweken en diens treden waren maar bijna uitgeschoten.

Ook hier blijkt, dat het »vrees« is een slechte raadgeefster, maar een betrekkelijke waarheid is, want de vrees Gods of de Godsvrucht is een uitnemende raadgeefster. De teedere ontroering der ziel toch, die, reeds enkel maar door de gedachte wordt gewekt van iets te doen waarmee we onzen God mishagen, zij is de vrees, die al andere vrees bant. Die ons, onder allen druk van vreeswekkend gebeuren, doet het hoofd omhoog en als ziende den Onzienlijke doet jubelen: Ik vertrouw op God, de Heere is bij mij, wat zou mij een mensch, wat zou mij een schepsel doen. Zijn toch niet alle schepselen alzoo in Zijne hand, dat zij tegen Zijn wil zich noch roeren noch bewegen kunnen?

Nu zullen zeker, bij het oordeel Gods, dat over ons leven in dit straks weggevoeten jaar gaat, niet tegen ons opstaan die vele onaandoenlijken, die zich van 't gebeuren in wereld en leven niets aantrekken en zonder te blikken op God, in onveroorbaar lucht-hartig optimisme het er voor houden, dat alles wel terecht komen zal.

Niet tegen ons opstaan die velen, die, onder schrikwekkend en ontmoedigend gebeuren, in hoogmoedig zelfvertrouwen zich vasthielden, ziende op hun eigen kracht.

Maar wel zullen bij dit oordeel tegen ons opstaan, naast Mozes, die, onder angstwekkend gebeuren, zich vasthield als ziende den Onzienlijke, die velen onder onze tijdgenooten, welke onder het angstwekkend gebeuren ook in dit jaar, zich vasthielden doordat hun zielsoog vermocht te volhouden wanneer zij blikten op het onzienlijke, op wat was hun ideaal. Al is dit ideaal, in welks dienst zij zich stelden, als ware het hun God en dat zij met al hun krachten trachten te verwelken, dan ook een ideaal, een schijn- en leugenbeeld hunner ontreddende beveling, een afgod.

Bij dit optreden tegen ons, zoowel van Mozes als van deze velen, in het oordeel Gods over ons leven, dat wij in dit jaar hebben geleefd, voegt ons op den Oudejaarsavond de verootmoediging voor God over ons niet-zich-vasthouden, over onze vaak zoo jammerlijke onevenwichtigheid. Jammerlijk, niet alleen onder het gebeuren in die breedere kringen van ons menscheel samenleven, maar ook onder het gebeuren in den engeren kring van ons gezin en in den kring onzer vrienden. Onze jammerlijke onevenwichtigheid onder zorgen en teleurgestelde verwachtingen, onder ziekten en wegsterven.

Ons voegt bij gedenken van het verleden, de verootmoediging van het verslagen hart, maar bij 't denken aan de toekomst ook de bede, die eens tot onzen Heiland gericht werd, »Ik geloof Heere, kom mijn ongelovigheid te hulp«. In oprechtheid door ons geslaakt, wordt door Hem, die altijd leeft om bij Zijn Vader voor ons te bidden, die bede ook verhoord. Want Hij wil dat wij al meer worden wat wij zijn. Van klein-gelovigen, die Hij, als Zijn onevenwichtige discipelen, die in den storm op Galilea's meer vergaan vreesden, hun vreesachtig-zijn moet verwijten, tot geloovigen, die, als Mozes, zich vasthouden doordat het hun is als zien zij den Onzienlijke.

En denk nu niet, dat te worden zulk een geloovige als Mozes was, voor een geloovige in onze dagen onmogelijk zou wezen. Want nu roep ik op dit Oudejaar de herinnering bij u op aan 'n mensch van gelijke beweging als wij, aan een geloovige, die zich zelf kende als een arme zondaar voor God, maar die in zijn aardsche leven, dat nog zoo kort geleden werd afgesneden, ook door menig geloofstuk dat bij, als

leider en reformator van ons Christenvolk bestond, in zijn zich vasthouden onder veel bang gebeuren, ons getoond heeft, dat het ook hem was »als ziende den Onzienlijke«. Zeker, het geloof is een gave, en toen God aan hem, bij wiens graf ons christenvolk, als over het heengaan van een groote in Israël, heeft gewend, deze gave schonk, is hij onder de leidingen Gods eerst later tot het Mozes-geloof gekomen.

Maar laat u dan leiden!

Als Mozes.

Gedenk aan hem op den Oudejaarsavond.

Gedenk, dat ook hij zijn evenwichtigheid, zijn machtig werkende geloofskracht waardoor hij, onder alle gebeuren, zich vasthield, niet dankte aan zich zelf. Want vergeet niet dat het met die geloofskracht in ons zelfbeweg is, als met de zwaartekracht waardoor de aarde zich blijft bewegen om haar zon. Dat er achter zit en er in werkt van oogenblik tot oogenblik, waaraan in den aanvang van dit artikel reeds werd herinnerd, God de Almachtige, Die alle dingen, de zielelike en de onzienlijke, draagt door het Woord Zijner kracht.

Bid dan Hem, dat Hij ook uw zich richten, met al de krachten uwer ziel, met uw denken, voelen en willen, op Hem den eenig waarachtigen God, al meer bevestig en voor kunnen afdwalen van zijn paden al meer behoede.

Al meer bevestig; ook als Hij u in het nieuwe jaar het leven laat, tot dat eens, wanneer Hij u, na uw sterven, opnemen zal in Zijn heerlijkheid, uw thans nog kunnen-afdwalen, een niet meer afdwalen-kunnen zal zijn.

Wil als het u bang wordt, als David, u sterken in den Heere, uw God.

G.

„Gij zijt ons geweest eene Toevlucht van geslacht tot geslacht“.

Een gebed van Mozes, den man Gods. Heere, Gij zijt ons geweest eene Toevlucht van geslacht tot geslacht.
Psalm 90: 1.

Ge kent, niet waar, die aangrijpende schilderij, of liever het zijn er twee, waarop in symbolische taal de betekenissen van de Rots der eeuwen u wordt voorgesteld. Op het ene ziet ge een fel bewegende zee, waarover zoo even de orkaan is heengegaan, die de golven tot bergen zich deed verheffen en menig schip in den afgrond deed ondergaan. Tusschen de met schuim bedekte baren drijft het wrakhoofd der vergane schepen rond; ge ziet de schipbreukelingen, die worstelen om 't vege lijf te behouden; ze klemmen zich krampachtig aan 't wrakhoofd vast. Maar lang, ge ziet het wel, zal het niet duren; het geweld der beukende golven is te krachtig; daar laat reeds de eene hand los; daar zinkt het achterovergebogen hoofd weg, en het is alsof ge van de half-opeude lippen nog een laatste wanhoopskreet hoort.

Te midden van dat beeld van jammer en ellende rijst nu op de Rots der eeuwen, die onwankelbaar vast de stormen trotseert. Op die rots staat, hoog opgericht en met hemelschen heilglaas als overgoten, het Kruis van Golgotha. En aan den voet van dat Kruis ziet ge de eenige schipbreukeling, die 't doodelijk gevaar uitkwam, de beide armen om het Kruis geslagen, den blik vol innigen dank ten hemel gericht.

En is 't niet dezelfde gedachte, die dit schilderij vertolken wil, welke ook Mozes, de man Gods, heeft uitgesproken, toen hij in dat lied vol sombere weemoed over de vergankelijkheid van ons leven, het uitriep: Maar Gij, Heere, zijt ons geweest eene Toevlucht van geslacht tot geslacht. En is het u niet bij die woorden, of ge boven dien snel voortschietende stroom van den tijd, die ons allen meeslept en wegzinkt doet na zoo kort bestaan, ziet oprijzen de eeuwige Rots, die een Toevlucht en Behoudenis is geweest voor allen, die door het geloof zich daaraan mochten vastklemmen?

Die broosheid en vergankelijkheid van ons menscheel leven wordt door het jaar dat wegstreift, ons weder gepredikt, en daarom is het gebed van Mozes, waarin die macht van den dood zoo aangrijpend in beeld op beeld ons geschilderd wordt, onze Oudejaarsavond-psalm bij uitnemendheid. Het leert ons onze dagen tellen en niet gedachteeloos van dag op dag en maand op maand en jaar op jaar voortleven. Het roept ons toe, dat de maat onzer dagen door God beperkt is en elk nieuw levensjaar ons weer dicht bij het einde brengt. »Aanvaande de dagen onzer jaren, daarin zijn zeven-tig jaar, of zoo wij zeer sterk zijn tachtig jaar«. Maar bij verreweg de meeste is zelfs van het kunnen der jaren tot zoo hoogen term geen sprake; het leven gelijkt niet op dat van den forsch eikenboom, die bijna de eeuw haalt, maar op het gras des velds, zoo kort als het is van duur. »Lu den morgenstond bloeit het, het verandert in den middag en des avonds wordt het afgesneden en verfort.« Hoe meens leven werd niet in den leuteloos afgesneden? Maar